

Introducció

La Mancomunitat en la història contemporània de Catalunya

El 2014 es compliren cent anys de la constitució de la Mancomunitat de Catalunya, federació voluntària de les quatre diputacions catalanes, el 6 d'abril de 1914. S'inaugurà quan feia justament dos-cents anys de la desfeta de 1714 i de la pèrdua de les institucions autònomes de Catalunya per la força de les armes borbòniques. Així ho recordà Enric Prat de la Riba, el primer president de la Mancomunitat, en el seu discurs d'investidura davant l'assemblea formada per tots els membres de les quatre diputacions catalanes.

Aquest llibre recull les ponències que diversos especialistes presentaren en el simposi organitzat per l'Institut d'Estudis Catalans entre el 22 i el 24 d'octubre de 2014. L'Institut d'Estudis Catalans, la història del qual està tan lligada a la Mancomunitat, no podia deixar passar el centenari sense celebrar un simposi científic com a espai de reflexió i de debat sobre el significat històric d'aquella corporació regional.

Situada en la seqüència de la història contemporània de Catalunya, la significació de la Mancomunitat pren tot el seu sentit. Fou el fruit de tres decennis i mig de moviment polític catalanista, que el 1880 havia celebrat el seu primer congrés, el 1901 havia obtingut el seu primer èxit electoral a Barcelona i el 1907 havia aconseguit amb la Solidaritat Catalana quaranta de les quaranta-quatre actes dels districtes catalans al Congrés de Diputats a Madrid. Al mateix temps, la Solidaritat Catalana portava Enric Prat de la Riba a la presidència de la Diputació de Barcelona. Va començar aleshores la negociació parlamentària de la Mancomunitat dins un projecte de possibles mancomunitats regionals espanyoles. La Setmana Tràgica de juliol de 1909 deixà el catalanisme en una situació de gran desconcert, del qual començà a sortir amb la campanya pro Mancomunitat, que començà el 1911, fins que s'aconseguí el decret del 18 de desembre de 1913 que permetia les mancomunitats interprovincials.

La Mancomunitat fou possible gràcies a un consens entre la dreta i l'esquerra catalanistes al qual es va sumar la gran majoria dels polítics catalans dels dos partits

monàrquics espanyols. Els successius consells permanents de la Mancomunitat —els seus governs— foren tots de composició plural i alhora completament estables. La Lliga Regionalista portà la batuta, però mai no tingué la majoria absoluta ni monopolitzà els càrrecs. Tots i cada un dels presidents de les diputacions catalanes acabaren aviat integrats en el Consell de la Mancomunitat, que presentava una composició similar a la d'un govern d'unitat nacional.

La Mancomunitat fou una concessió de mínims, l'èxit d'una estratègia possibilista. Només comptà amb els traspassos de les quatre diputacions catalanes, que el 1920 li transferiren la totalitat de tots els seus serveis i recursos. En canvi, el poder central no li cedí cap competència ni recurs fiscal durant els deu anys d'existència de la corporació regional, contradient la previsió potencial de fer-ho que contenia el decret del desembre de 1913.

La Mancomunitat aconseguí el suport dels ajuntaments catalans, expressat en els referèndums municipals d'octubre de 1913, de l'estiu de 1918 i de gener de 1919. Fracassaren els intents de contraposar la causa de l'autonomia administrativa del municipi a la de l'autonomia política catalana. Ambdós objectius quedaren lligats de forma indissoluble.

L'adhesió de tot el país es basava en la confiança que la Mancomunitat s'ocuparia amb preferència de les comarques més endarrerides de Catalunya, superant les barreres artificials de les províncies, i que la riquesa concentrada a Barcelona pel treball de tots els catalans refluïria en part fins a les contrades menys ateses del país. La pagesia valorà els cursets que els tècnics de la Mancomunitat portaren al camp. Fins aleshores només havien vist l'Administració pública en la forma del recaptador de contribucions i en la del reclutador dels seus fills per al servei militar. Les expectatives es veieren confirmades pels fets. Globalment, les províncies de Girona, Lleida i Tarragona reberen més del que aportaren al fons comú, que es nodrí en gairebé un vuitanta per cent de la contribució de la província de Barcelona. Quan arribà l'hora de la liquidació, el 1925, el passiu fou repartit d'acord amb la contribució de cada província al pressupost de la Mancomunitat i l'actiu, d'acord amb el territori on es trobava. La província de Barcelona, amb el 57 % de la població catalana, havia contribuït amb el 79,4 %, la de Girona amb el 6,7 %, la de Lleida amb el 8,4 % i la de Tarragona amb el 5,8 %. Deixant de banda el que cada diputació tenia a la caixa i les obligacions del deute no col·locades, la de Barcelona rebé 26,3 milions de pessetes de l'actiu i 47 del passiu. La de Girona rebé 5,4 milions de l'actiu i 4 del passiu. La de Lleida rebé 6,6 milions de l'actiu i 5,1 del passiu. La de Tarragona, 5,9 milions de l'actiu i 3,6 del passiu. Totes les diputacions en sortiren beneficiades, menys la de Barcelona, i quan aquesta protestà, se li respongué que estava «obligada a sufrir en esa mayor proporción el desvarío mancomunado de que fue instigadora y principal culpable».

La imatge històrica de la Mancomunitat resultaria incompleta si no es tingués en compte que no hauria existit sense una gran metròpoli com Barcelona. No sols fou

aquesta ciutat el pilar fiscal de la Mancomunitat com ho havia estat de la Diputació de Barcelona, sinó que l'Ajuntament de Barcelona fou el soci contribuent imprescindible de diverses empreses mancomunals, des de l'Institut d'Estudis Catalans fins a la Universitat Industrial, des de la Biblioteca de Catalunya i la Junta de Museus fins a l'Escola Catalana d'Art Dramàtic.

La Mancomunitat no aconseguí l'estatut d'autonomia que elaborà i reclamà per a Catalunya el gener de 1919. Com que no es creà cap altra mancomunitat regional a Espanya, aparegué, amb raó, com un organisme preautonòmic als ulls dels espanyols. El 1919 les aspiracions autonomistes catalanes foren compartides pels republicans de Lerroux, que el 1911 s'havien oposat a la Mancomunitat. Però, en canvi, una fracció minoritària dels representants dels partits monàrquics a Catalunya es girà aleshores contra la Mancomunitat. Fou la Unión Monárquica Nacional, una minoria dins la minoria monàrquica. Al mateix temps, a l'extrem oposat, naixia el primer partit independentista, liderat per Francesc Macià.

Amb uns recursos insuficients, la Mancomunitat féu una obra considerable en la vertebració nacional catalana per mitjà del progrés de les comunicacions, l'ensenyament tècnic, la cultura i la sanitat. Encara que aquesta obra quedà notablement per sota d'allò que projectà la mateixa Mancomunitat, fou justament el disseny d'un gran projecte nacional el seu mèrit principal. Dissenyà un programa per a superar l'endarreriment del país, suplir el que no havia fet l'Estat espanyol i posar els serveis públics de Catalunya al nivell de les necessitats d'un país industrial segons els models europeus avançats.

Aquest projecte ambiciós guanyà per a la Mancomunitat la col·laboració de tècnics i d'intel·lectuals que no pertanyien al partit dels presidents Prat de la Riba i Puig i Cadafalch, que era la Lliga Regionalista. Aquesta cooperació es produí en el context del Noucentisme, corrent cultural normalitzador i modernitzador que tenia en la Catalunya-ciutat el seu ideal. La normalització lingüística féu socialment un pas endavant, tot i que la llengua catalana encara no tenia un estatut de cooficialitat. El català fou la llengua de la documentació oficial de la Mancomunitat i l'idioma de docència a les seves escoles tècniques. Posà les bases per a superar la diglòssia, que podia ser el preludi d'una futura desaparició del català.

La Mancomunitat desplegà la seva acció en un període convuls tant a Europa com a Espanya. Poc després de la constitució de l'organisme, esclatà la Primera Guerra Mundial a Europa i, entre l'agost de 1914 i el novembre de 1918, el continent es des-sagnà mentre es fracturava i es degradava aquella civilització europea admirada pel catalanisme. La revolució comunista russa polaritzà l'opinió mundial a partir de 1917. El feixisme arribà al poder a Itàlia el 1921. La hiperinflació i la inestabilitat social i política sotraguejaren la República de Weimar a Alemanya abans que les tropes franceses ocupessin el Ruhr el 1923.

A l'interior, la desigual prosperitat econòmica dels anys 1915 a 1918 fou succeïda per la crisi de postguerra, que encari el diner d'emprèstit que necessitava la Manco-

munitat. L'Estat monàrquic constitucional d'Alfons XIII a Espanya travessà un seguit de crisis entre la gran agitació de l'estiu de 1917 i el cop del general Primo de Rivera de 1923, amb el descrèdit, el 1921, del desastre d'Annual al Marroc.

La lluita de classes a Catalunya prengué una virulència especial amb el pistolerisme anarcosindicalista i la repressió indiscriminada governativa, que fou molt dura entre 1920 i 1922. La Mancomunitat no tenia competències en matèria d'arbitratge laboral ni en legislació social ni en ordre públic. Van ser desateses les seves crides a la negociació entre la patronal i el moviment obrer. La Mancomunitat posava la vista en un futur més cívic i no aturà la seva obra constructiva malgrat la greu pertorbació generada pels atemptats socials.

Malgrat la dissolució de la Mancomunitat per decret el 1925, la petjada de la seva obra sobrevisqué als sis anys de la dictadura del general Miguel Primo de Rivera. Les institucions malmeses o suprimides foren reparades o refetes el 1930 i, a partir de 1931, la Generalitat republicana es trobà amb un llegat que pogué continuar.

La Generalitat aconseguí el 1932 l'Estatut d'autonomia que no s'havia concedit a la Mancomunitat, però cal advertir que la nova institució autònoma durà poc —cinc anys escassos abans de la Guerra Civil, amb una interrupció de setze mesos entre octubre de 1934 i febrer de 1936—, de manera que poc hauria pogut fer la Generalitat sense l'obra anterior de la Mancomunitat. No es donà entre l'esquerra i la dreta catalanistes en els anys republicans aquell consens dels anys de la Mancomunitat i els dos principals partits catalanistes es deixaren portar per la polarització hispànica i per les tensions socials internes.

El febrer de 1939, amb la victòria franquista, semblava que havia quedat eliminat per sempre tot allò que havia començat la Mancomunitat. Però no fou així, malgrat els trenta-sis anys de la segona dictadura espanyola del segle XX en contra dels signes de la identitat nacional catalana.

Encara que la Catalunya d'avui sigui molt diferent de la dels temps de la Mancomunitat, en aquesta i en la seva acció els catalans reconeixen els orígens dels propòsits, de les aspiracions i de les realitzacions del present, de manera que la Mancomunitat apareix com l'antecessora de l'actual Generalitat de Catalunya. Els ciutadans i ciutadanes d'avui continuen sent deutors de l'obra d'aquell primer pas vers l'autogovern.

No es pot acabar aquest pròleg sense donar les gràcies a la Diputació de Barcelona per haver patrocinat aquest simposi d'historiadors i a l'Institut d'Estudis Catalans per haver acollit aquesta iniciativa de la seva Secció Històrico-Arqueològica, ni sense agrair a tots els ponents la qualitat de les seves contribucions i als nombrosos assistents la seva participació.

ALBERT BALCELLS
Coordinador del simposi